

Για να γνωρίσουμε τον κόσμο: Τάξη και εξουσία

Εισαγωγή

Στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας η ικανότητα να ερμηνεύουμε και να αναπαριστούμε το περιβάλλον τοπίο ήταν μια επιτακτική και απόλυτη ανάγκη. Ο *Homo sapiens* έχει δείξει επίσης μια συστηματική επιθυμία να επιβάλει τάξη στον κόσμο του, να βρίσκει *νόημα* σε αυτόν.

Τα αρχαιότερα λογοτεχνήματα που έχουμε είναι γεωγραφίες. Τα ιδρυτικά κείμενα του σώματος που μετά από πάροδο 2000 και πλέον χρόνων ονομάστηκαν «Δυτικός κανόνας», αφορούν ήρωες εξερευνητές. Το δεκαετές ταξίδι της επιστροφής του Οδυσσέα στην Ιθάκη (στην *Οδύσσεια* του Ομήρου, η οποία συλλέχθηκε ή γράφτηκε από τον ένατο αιώνα π.Χ.) και η ακόμη αρχαιότερη ιστορία αναζήτησης από τον Ιάσονα του Χρυσόμαλλου Δέρατος, αποτελούν μέρος μιας συνεχούς παράδοσης, η οποία εκφράζει την κουλτούρα μέσα από αφηγήματα ταξιδιών σε μακρινά μέρη.

Ένα μεγάλο μέρος της γοητείας των επικών ταξιδιών του Οδυσσέα και του Ιάσονα στηρίζεται στις συναντήσεις τους με φανταστικά πλάσματα, όπως οι Κένταυροι και οι Κύκλωπες. Αυτές οι συναρπαστικές και αλλόκοτες εμπειρίες μάς λένε ότι η γε-

ωγραφία σπάνια είναι μια απλή παράθεση ψυχρών γεγονότων, βαρετών καταλόγων από δεδομένα. Είναι ένα άλμα φαντασίας, μια προσπάθεια διανοητικής διεκδίκησης περιοχών που βρίσκονται πολύ πέρα από την άμεση εμποπτεία μας. Πραγματικά, φαίνεται ότι όσο πιο πολυσύνθετες και παγιωμένες είναι οι κοινωνίες, τόσο περισσότερο επιθυμούν να φθάσουν πέρα από τα όρια του οικείου. Η ονομασία *Ωκεάνειο*, ή *Ωκεανός*, είχε δοθεί στον αφάνταστα μεγάλο ποταμό που οι αρχαίοι πολιτισμοί της Μεσογείου πίστευαν ότι περιβάλλει τον κατοικημένο κόσμο (δηλαδή την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική). Όπου οι πολιτισμοί συναντούν γεωγραφικά όρια, αισθάνονται και την επιθυμία να τα διασχίσουν. Η *Ύστατη Θούλη*, ένα ημιμυθικό νησί (ίσως η Ισλανδία ή τα νησιά Σέτλαντ) που θεάθηκε κατά τον περίπλου της Βρετανίας, ήταν αντικείμενο σφοδρής επιθυμίας *επειδή* βρισκόταν πέρα από τα όρια του γνωστού.¹ Ο Λούκιος Σενέκας, ο οποίος τεκμηρίωσε πολλές πλευρές της ρωμαϊκής κοινωνίας, έγραψε μια τέτοια ανικανοποίητη, ανήσυχη γεωγραφία, της οποίας η συναισθηματική της φόρτιση πάλλεται σήμερα εξίσου έντονα όσο και όταν πρωτογράφηκε, τον πρώτο μετά Χριστό αιώνα.

Στα μετέπειτα χρόνια θα 'ρθει μια εποχή,
 όταν ο Ωκεανός θα χάσει της δημιουργίας τους δεσμούς,
 όταν ο μέγας πλανήτη θα αποκαλυφθεί,
 και η Τηθύς θα φανερώσει νέους κόσμους,
 και δεν θα είναι η Θούλη τελευταία ανάμεσα στους τόπους.²

Σήμερα, τα όνειρα «νέων κόσμων» είναι ακόμη πιο διαδεδομένα. Ο κόσμος μας είναι πολύ πιο γνωστός και άκαμπτα οργανωμένος από εκείνον του Σενέκα. Η δίψα για εξερεύνηση, για *terra incognita*, έχει μετατραπεί σε μια γενικευμένη αγωνία. Τα σύγχρονα πλήθη των εκδρομέων και των ταξιδιωτών του σαββατοκύριακου αναζητούν νέες *Ύστατες Θούλες* προσωπικής εκπλή-

ρωσης και εσωτερικής ανακάλυψης. Και η φαντασία μας κινείται όχι μόνο προς τα μέσα αλλά και προς τα έξω: ακόμη πιο μακριά στο διάστημα, σε παράλληλα σύμπαντα και στις παραληρηματικές ελεύθερες γεωγραφίες της εικονικής πραγματικότητας.

Αυτό το κεφάλαιο αφηγείται την ιστορία της αποστολής της γεωγραφίας να γνωρίσει τον κόσμο. Στα Κεφάλαια 1 και 2 ακολουθούμε ένα παρόμοιο διανοητικό ταξίδι. Στο καθένα από αυτά τα κεφάλαια βρίσκουμε τις ίδιες δύο βασικές και αλληλένδετες τάσεις: πρώτα, να δημιουργήσουμε τάξη στον κόσμο· και δεύτερο, να συλλάβουμε τον κόσμο ως ένα πολύπλοκο όλο. Αυτές οι φιλοδοξίες είναι πρακτικές και αφηρημένες ταυτόχρονα. Μας βοηθούν να διατηρούμε τη ζωή, αλλά επίσης και να βγάζουμε νόημα από αυτή. Στο Κεφάλαιο 2 εξετάζω πώς ο κόσμος έγινε κατανοητός ως ένα δημιούργημα της Φύσης. Το Κεφάλαιο 1 εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο ο κόσμος κατέληξε να γίνει αντιληπτός ως εστία των ανθρώπων. Είναι μια ιστορία με αρχαίες ρίζες, η οποία, όμως, μας φέρνει αντιμέτωπους με τα σύγχρονα διλήμματα του εθνοκεντρισμού και της παγκόσμιας κυριαρχίας.

Δημιουργώντας τάξη στον κόσμο

Αν εξετάσουμε τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι βρήκαν νόημα στον κόσμο, θα βρούμε παραδόσεις και πρακτικές που ποικίλλουν από κοινωνία σε κοινωνία και από περίοδο σε περίοδο. Υπάρχουν, όμως, κάποιες γεωγραφικές ιδέες που φαίνονται να είναι καθολικές.³ Θα εξετάσω τώρα τρεις τέτοιες ιδέες: την αναζήτηση για μια παγκόσμια ιστορία· την ανάγκη για προσανατολισμό και την αντίληψη του κέντρου και της περιφέρειας.

Ιστορίες του κόσμου

Η επιθυμία εξεύρεσης τάξης στον κόσμο είναι μια θεμελιώδης ανθρώπινη ανάγκη. Παραδοσιακά, αυτή η παρόρμηση έχει εκφραστεί μέσα από θρησκευτικές και πνευματικές πεποιθήσεις. Πραγματικά, η κύρια ίσως λειτουργία της θρησκείας είναι να δώσει νόημα στην ύπαρξη του κόσμου. Τα πρώτα λόγια της Αγίας Γραφής μάς λένε ότι «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν». Είναι ένα θρησκευτικό μήνυμα, αλλά είναι επίσης μια απαραίτητη εξήγηση: η Γη είναι έκφραση της θεϊκής βούλησης.

Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποιήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.⁴

Με αυτή την πληροφορία μπορούμε να κατανοήσουμε τις εποχές, τη ροή των ποταμών, την κατανομή των ζώων και των φυτών. Εξηγείται επίσης η θέση των ανθρώπων στη δημιουργία. Στη *Γένεση* διαβάζουμε: «καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς».⁵ Ο κόσμος φτιάχθηκε από το Θεό για μας. Ο χριστιανισμός, ο ισλαμισμός και ο ιουδαϊσμός συμμερίζονται αυτή την πίστη. Σε πολλές άλλες παραδόσεις η πράξη της δημιουργίας αποδίδεται με ακόμη περισσότερες λεπτομέρειες: η θεότητα κυριολεκτικά πλάθει τη Γη, ή ο κόσμος αποτελεί μέρος του σώματος του δημιουργού. Στην κινεζική μυθολογία, ο δημιουργός είναι ο Παν Γκου. Ξυπνά και διαλύει το χάος, σχηματίζοντας τη Γη: η αναπνοή του γίνεται ο άνεμος και τα σύννεφα, το σώμα του τα βουνά, το αίμα του τα νερά, το δέρμα του και οι τρίχες του σώματός του τα άνθη και τα δέντρα.

Όμως φαίνεται ότι οι άνθρωποι σπάνια έμεναν *απόλυτα* ικανοποιημένοι από τέτοιες εξηγήσεις. Ακόμη και στις πιο θρησκευτικές εποχές, τέθηκαν και απαντήθηκαν πολλά και διάφορα ερω-

τήματα διερεύνησης και αμφισβήτησης για το πώς και γιατί ποικίλλει το κλίμα μεταξύ διαφορετικών τόπων, και το πώς και γιατί διαφέρουν μεταξύ τους οι λαοί της Γης. Τέτοια ερωτήματα απαιτούσαν αποδείξεις και έναν λιγότερο μυστικιστικό τρόπο εξεύρεσης της τάξης στον κόσμο. Έτσι, στη μεσαιωνική Ευρώπη, εξετάστηκαν ορθολογικά γεωγραφικά ερωτήματα, συχνά μέσα από την αξιολόγηση παρατηρήσεων και δεδομένων. Οι περιφερειακές γεωγραφίες του κόσμου, από τις οποίες τη μεγαλύτερη επιρροή άσκησε το εγκυκλοπαιδικό *De imagine mundi* (περί το 1100), περιέχουν πολλά αλλόκοτα στοιχεία.⁶ Όμως, προσπαθούν επίσης να απεικονίσουν με ακρίβεια το παγκόσμιο μωσαϊκό. Για παράδειγμα, ο άγνωστος συγγραφέας του *De imagine mundi* μάς λέει ότι τα όρη του Καυκάσου χωρίζουν τις βόρειες από τις νότιες χώρες της Ασίας και παραθέτει τα κύρια χαρακτηριστικά αυτών των χωρών και των κατοίκων τους. Αναγνωρίζουμε ότι μερικές από τις περιγραφές είναι αντικειμενικές, ενώ άλλες είναι θέμα γνώμης ή απλώς φανταστικές. Η τοποθέτηση και η περιγραφή του Νείλου, της Αιγύπτου (η οποία θεωρείται ότι βρίσκεται στην Ασία) και της πρωτεύουσάς της, της Βαβυλώνας (το Κάιρο) φαίνονται να βασίζονται σε αντικειμενικά δεδομένα (έστω και αν δεν χαρακτηρίζονται απαραίτητα από απόλυτη ακρίβεια). Όμως τι συμπέρασμα πρέπει να βγάλουμε από την περιγραφή της χώρας βόρεια του Καυκάσου «όπου φοράδες συλλαμβάνουν από τον άνεμο μόνο και γεννούν πουλάρια τα οποία ζουν μόνο τρία χρόνια»;⁷ Ο *συνδυασμός* του ευλογοφανούς με το δημιουργικό αντικατοπτρίζει μια προ-σύγχρονη προσδοκία ότι τα γεωγραφικά κενά μπορούν και πρέπει να «συμπληρώνονται» σε περίπτωση απουσίας γνώσης.

Αυτό που ο John Kirtland Wright αποκάλεσε «γεωγραφική παράδοση» της μεσαιωνικής Ευρώπης αντιπροσωπεύει ένα μείγμα από αφηγήματα, πίστη και ορθολογική γνώση.⁸ Αν το δεχθούμε αυτό, πρέπει να απομακρυνθούμε από την αντίληψη ότι η ιστορία

της Γης κάποτε διατυπωνόταν με *καθαρά* μυθικούς και θρησκευτικούς όρους, πριν υποστεί μια επανάσταση εκκοσμίκευσης.⁹ Το ενδιαφέρον για τις διεργασίες και τα δεδομένα του πραγματικού κόσμου φαίνεται να αποτελεί μια ζωτική συνιστώσα της γεωγραφικής παράδοσης. Οι θρησκευτικές εξηγήσεις του κόσμου μας δεν θεωρήθηκαν ποτέ απόλυτα επαρκείς. Το ίδιο όμως ισχύει και για καταλόγους δεδομένων χωρίς νόημα. Όπως πρέπει να αμφισβητήσουμε τον καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα της μεσαιωνικής γεωγραφίας, έτσι μπορούμε επίσης να αμφισβητήσουμε την ιδέα ότι η Ευρώπη προχώρησε σε μια μετα-μεσαιωνική γεωγραφία όταν απαλλάχθηκε από την επιθυμία της «ευρύτερης εικόνας».

Η ανάπτυξη νέων, επιστημονικών, παγκόσμιων γεωγραφιών στον δέκατο έκτο και δέκατο έβδομο αιώνα δεν πραγματοποιήθηκε από άθεους. Στους περισσότερους κλάδους της γεωγραφίας, άρχισε από εκείνους που έβλεπαν στον κόσμο ενδείξεις ενός συνολικού θεϊκού σχεδίου. Είναι μια θέση που συνοψίζεται από τον John Ray στο έργο του *The Word of God Manifested in the Works of the Creation* (έκδοση 1691). Ο Ray υποστήριξε ότι η επιστημονική μέθοδος οδηγεί σε ιερή αποκάλυψη. Ζήτησε να μελετηθεί λεπτομερειακά η φύση και να δοθεί τέλος στην παράδοση που εξίσωνε την επιστημονική γνώση με την εξοικείωση με τα αρχαία κείμενα.

Ας μη μας αρκεί να είμαστε πολυμαθείς μέσω των βιβλίων, να διαβάζουμε αυτά που έχουν γράψει άλλοι, και να δεχόμαστε τα πράγματα με την Πίστη... αλλά ας εξετάζουμε εμείς οι ίδιοι τα Πράγματα ανάλογα με την Ευκαιρία που μας δίδεται, και ας συνομιλούμε με τη Φύση.¹⁰

Η «συνομιλία με τη Φύση» παραμένει ο σύγχρονος τρόπος. Μας δείχνει όμως αυτή ένα συνολικό «σχέδιο», κάποια ευρύτερη και μεγαλύτερη εξήγηση με την οποία μπορούμε να βγάλουμε νόη-

μα από τον πλανήτη μας; Φαίνεται ότι αν κάποιος *θέλει να βρει* ένα υπερσχέδιο, έναν υπερβατικό σκοπό, τότε μάλλον θα τον βρει. Και καθώς εκτυλίσσεται η σύγχρονη εποχή, γίνεται φανερό ότι αυτές οι ιστορίες δεν παίρνουν αναγκαστικά θρησκευτική μορφή. Στο βαθμό που θεωρούμε ότι ο κόσμος καθορίζεται από την εξέλιξη, από το πνεύμα της «Γαίας», ή ακόμη και από το πνεύμα της «προόδου», υποστηρίζουμε ένα γενικότερο σχέδιο, μια μεγαλύτερη ιδέα.

Έτσι, ιχνηλατώντας την εκκοσμίκευση της γεωγραφίας, δεν απομακρυνόμαστε απαραίτητα από την αναζήτηση της «ευρύτερης εικόνας». Η ιδέα ότι η γεωγραφία μπορεί να χωριστεί σε δύο τομείς έρευνας, τον περιφερειακό και τον γενικό (ή παγκόσμιο), έχει επιτρέψει στους γεωγράφους να είναι εξαιρετικά εμπειριστές και περιγραφικοί στη συγκεκριμένη κλίμακα και ταυτόχρονα να διατυπώνουν ισχυρισμούς για μια *συνολική* και *υπερεπικαλύπτουσα* λογική στη γενική κλίμακα. Αυτό ήταν ένα κεντρικό θέμα που απασχόλησε τον Bartholomaus Keckermann (1572-1609), τον προτεστάντη θεολόγο που συχνά θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης γεωγραφίας. Η διαφοροποίησή του ανάμεσα στην *geographica generalis*, τη γενική γεωγραφία, που ασχολείται με τη Γη συνολικά (και ιδιαίτερα με τις κλιματικές και φυσικές μορφές της), και την *geographica specialis*, την ειδική γεωγραφία, που εξετάζει συγκεκριμένες περιφέρειες, άσκησε μεγάλη επιρροή. Ένας άλλος Γερμανός, ο Bernhardus Varenius (1622-1650), ανέπτυξε αυτή τη διάκριση:

Η ίδια η γεωγραφία διαμοιράζεται σε δύο μέρη: μία γενική, η άλλη ειδική. Η πρώτη εξετάζει τη Γη γενικά, εξηγώντας τα διάφορα μέρη της και τις γενικές της ιδιότητες. Η δεύτερη, δηλαδή η ειδική γεωγραφία, τηρώντας γενικούς κανόνες, εξετάζει, στην περίπτωση επιμέρους περιφερειών, τη θέση τους, τις υποδιαιρέσεις, τα όρια και άλλα θέματα άξια γνώσης.¹¹

Το όραμα της γεωγραφίας που διατύπωσαν ο Keckerman και ο Varenius στηριζόταν στην ανάδυση της ευρωπαϊκής διανοητικής αυτοπεποίθησης. Οι Ευρωπαίοι άρχιζαν να διεκδικούν όλο τον κόσμο ως διαθέσιμο τόσο για κυριαρχία όσο και για μελέτη, σε σύγκριση και αντιδιαστολή προς τα διάφορα μέρη του. «Το μεγαλύτερο μέρος της Γεωγραφίας», έγραψε ο Varenius, «στηρίζεται μόνο στην Εμπειρία και τις Παρατηρήσεις εκείνων που έχουν περιγράψει τις διάφορες Χώρες».¹²

Ποιος έχει τέτοια «Εμπειρία»; Ή, για να το θέσουμε αλλιώς, ποιος πραγματοποιεί τις «Παρατηρήσεις» και ποιος είναι ο «Παρατηρούμενος»; Τα τελευταία 400 χρόνια, η επιθυμία να βρούμε μια ιστορία, μια υπερεπικαλύπτουσα επεξηγηματική αφήγηση για τον κόσμο, έχει επηρεαστεί βαθιά από την ευρωπαϊκή αποικιακή και νεο-αποικιακή κυριαρχία. Η βιβλική εντολή σύμφωνα με την οποία οι απόγονοι του Αδάμ και της Εύας θα «άρχουν», πήρε φυλετικό χαρακτήρα. Στο ποίημα που έγραψε ο Rudyard Kipling το 1893 με τίτλο «A Song of the English», δηλώνει ότι ο Θεός «άνοιξε για μας ένα δρόμο ως τα πέρατα όλης της Γης».¹³ Για τον Thomas Hodgkin το 1896, «Ήταν η αποστολή της αγγλοσαξονικής φυλής να διεισδύσει σε κάθε μέρος του κόσμου και να βοηθήσει στο ευρύτερο έργο του πολιτισμού».¹⁴ Μέχρι το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, πολλοί ευρωπαίοι διανοούμενοι έβλεπαν την ανθρώπινη φυλή πάνω στον πλανήτη υπό το πρίσμα μιας εξελικτικής πάλης. Ο Benjamin Kidd, που ερμήνευσε τη δαρβινική σκέψη καταλήγοντας στον Κοινωνικό Δαρβινισμό, είδε στην ευρωπαϊκή κυριαρχία «την κοσμική τάξη πραγμάτων», και επομένως την εφαρμογή της καθοδηγητικής αρχής που πρέπει να διέπει όλη τη ζωή, δηλαδή «ενεργητικότητα, πρωτοβουλία και κοινωνική αποτελεσματικότητα».¹⁵ Μια παγκόσμια φυλετική τάξη εδραιώθηκε, εισάγοντας έναν «ευρωποκεντρικό» τρόπο επιβολής τάξης και νοήματος στον κόσμο.

Τα τέλη του εικοστού αιώνα είδαν την υποχώρηση των υπερ-

βολικά ρατσιστικών εκφράσεων του ευρωποκεντρισμού. Όμως η ύβρις που αποτυπώνεται στους τίτλους σημαντικών πραγματειών όπως *The Ideas that Conquered the World*,¹⁶ *Why the West Won*,¹⁷ και *The Triumph of the West*,¹⁸ είναι απόλυτα σύγχρονη. Ο John Roberts κλείνει το *The Triumph of the West* υποστηρίζοντας ότι η πραγματική και τελική κατάκτηση της Δύσης έγκειται στην απορρόφηση από μέρος της όλου του πλανήτη: δηλαδή, στη μετεξέλιξη της από μια τοπική δύναμη που είχε τη δυνατότητα να κυριαρχεί σε άλλες δυνάμεις σε μια *παγκόσμια κουλτούρα της σύγχρονης εποχής*. «Αυτό που φαίνεται ξεκάθαρο», λέει ο Roberts, «είναι ότι το αφήγημα του δυτικού πολιτισμού είναι τώρα το αφήγημα της ανθρωπότητας».¹⁹ Η αντίληψη ότι η «ανθρωπότητα» έχει ένα αφήγημα με δομή και κατεύθυνση – αρχή, μέση και, ίσως, τέλος – μας υπενθυμίζει ότι η θεωρία της δυτικής υπεροχής προσφέρει μια άλλη υπερεπικαλύπτουσα αφήγηση για τη ζωή πάνω στη Γη. Το αφήγημα της δυτικής εξουσίας είναι θεμελιωμένο σε πολύ πιο υλιστική βάση από τις θρησκευτικές ή πνευματικές εξηγήσεις. Όμως κι αυτό παρέχει απαντήσεις στο είδος των ερωτήσεων που συνήθως έχουν εξετάσει αυτές οι παραδόσεις: Πού πηγαίνουμε; (κινούμαστε προς –ή μέσα από τη– δυτική νεωτερικότητα). Ποιοι είμαστε; (είμαστε αναπτυσσόμενοι ή αναπτυσσόμενοι λαοί). Ποιος είναι ο σκοπός της ανθρώπινης ζωής; (να είμαστε πολιτισμένοι και υλικά ικανοποιημένοι).

Το επικό ταξίδι προς τη νεωτερικότητα έχει συζητηθεί με ουτοπική γλώσσα ως «το τέλος της ιστορίας». Ο Francis Fukuyama, ο οποίος εκλαΐκευσε τη φράση, διατυπώνει ένα αφήγημα στο οποίο η εκδυτικοποίηση επιτυγχάνει μια κατάσταση τελειότητας. «Η παρούσα μορφή κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης», μας διαβεβαιώνει, «είναι *απόλυτα ικανοποιητική* για τους ανθρώπους στα πιο ουσιαστικά χαρακτηριστικά τους».²⁰ Αυτό το μακάριο όραμα στηρίζεται σε ένα καταναλωτικό μοντέλο ανθρώπινων αναγκών και επιθυμιών: στην απαστράπτουσα τελειότητα της

κατανάλωσης. Ο Benjamin Barber κάνει μια πιο κριτική περιγραφή του κόσμου μας –που τον ονομάζει «McWorld»– μέσα στην οποία βρίσκουμε τόσο έναν απολογισμό του δυτικοποιημένου κόσμου, όσο και την παράξενη αναγέννηση της θρησκευτικής εμπειρίας της έκστασης. Στον McWorld, υποστηρίζει ο Barber, βρίσκουμε το μέλλον ζωγραφισμένο,

με λαμπερά παστέλ, ένα πολυάσχολο πορτρέτο ορμητικών οικονομικών, τεχνολογικών και οικολογικών δυνάμεων που απαιτούν ολοκλήρωση και ομοιομορφία, και υπνωτίζουν τους λαούς παντού με γρήγορη μουσική, γρήγορους υπολογιστές και γρήγορο φαγητό –MTV, Macintosh και McDonald's– συμπίεζοντας τα έθνη σε ένα ενιαίο ομογενές θεματικό πάρκο.²¹

Από το «ουράνιο στερέωμα» του Θεού μέχρι τα «λαμπερά παστέλ» της παγκοσμιοποίησης, εξηγούμε και διατάσσουμε τον κόσμο μέσα από μια σειρά από ασυνήθιστα αφηγήματα. Φαίνεται πως σε ό,τι αφορά την εύρεση ενός υπερεπικαλύπτοντος νοήματος για τον κόσμο, η φαινομενική κυριαρχία του κοσμικού και του ορθολογικού στη σύγχρονη εποχή είναι απατηλή. Γιατί οι πολιτικές και επιστημονικές αφηγήσεις (όπως η εξέλιξη και η εκδυτικοποίηση) παρέχουν τη δική τους «ευρύτερη εικόνα» της λειτουργίας και του μέλλοντος της ζωής πάνω στη Γη. Ξανά και ξανά πρέπει να αφηγηθούμε την ιστορία του κόσμου, κάθε φορά διαφορετική, κάθε φορά ίδια.

Προσανατολισμός

Ο κόσμος είναι μια υλική πραγματικότητα. Οι άνθρωποι έχουν ανάγκη να δώσουν νόημα σε αυτή την πραγματικότητα. Οι λαοί παραδοσιακά χρησιμοποιούν τα φυσικά και ανθρώπινα χαρακτηριστικά της Γης –την τοπογραφία, το κλίμα και τον αποικι-

σμό– για να προσδιορίσουν τη θέση τους. Πολλά από τα παλαιότερα τοπωνύμια προδίδουν τέτοια προέλευση (για παράδειγμα, η Βιέννη (*Wien*), προέρχεται από το κελτικό *Vedunia*, που σημαίνει «δασικό ρυάκι»). Η ικανότητά μας να προσδιορίζουμε τη θέση μας σε σχέση με τα φυσικά και ανθρώπινα χαρακτηριστικά απαιτεί *προσανατολισμό*. Είναι μια ενδιαφέρουσα λέξη, που προέρχεται από τη λατινική λέξη *oriens*, «ανατολή», η οποία προέρχεται από το ρήμα *oriri*, «εγείρομαι». Η λέξη εμπεριέχει μία από τις καθολικές υλικές πραγματικότητες που διαμορφώνουν τη γεωγραφική φαντασία: το τόξο του ήλιου, την ανατολή και τη δύση του. Το ημερήσιο ταξίδι του ήλιου μάς παρέχει την πιο βασική αίσθηση προσανατολισμού. Και μας υπενθυμίζει ότι το πιο σημαντικό φυσικό χαρακτηριστικό που βλέπουμε πάνω στη Γη δεν βρίσκεται καθόλου επάνω στη Γη.

Κυριολεκτικά, «προσανατολισμός» σημαίνει στροφή προς τα ανατολικά. Οι μεσαιωνικοί χάρτες της Χριστιανοσύνης τοποθετούσαν την Ιερουσαλήμ στο κέντρο και στην κορυφή. Με αυτό τον τρόπο οι χάρτες ήταν στραμμένοι προς τα ανατολικά, δηλαδή προσανατολισμένοι. Για τον ίδιο λόγο, μερικοί πρώιμοι χάρτες της Βρετανικής Νήσου έδειχναν την Ουαλία στο κάτω μέρος και την Ανατολική Αγγλία (*East Anglia*) στην κορυφή (όπως φαίνεται στο χάρτη του Richard Gough, από το 1360). Υπάρχει ένας συγκεκριμένος χριστιανικός λόγος για τον οποίο τα έθνη πρέπει να στρέφονται προς την Ιερουσαλήμ. Όμως ο χριστιανικός προσανατολισμός αντλούσε από μια πολύ ευρύτερη και παλαιότερη παράδοση ευλάβειας προς τον ανατέλλοντα ήλιο. Η τοποθέτηση των κτιρίων προς την ανατολή και το νότο ανιχνεύεται στο παρελθόν σε παγανιστικές κατασκευές, όπως το Στόουνχεντζ. Αντίστροφα, το γεγονός ότι η Δύση είναι το μέρος όπου δύει ο ήλιος, έχει εξασφαλίσει τη μόνιμη σύνδεσή της με το θάνατο. Η Δύση θεωρείται ένας τόπος τέλους της ζωής και, κατ' επέκταση, ένας τόπος ολοκλήρωσης, ωριμότητας και μυστηρίου. Στα τέλη του τέ-

ταρτου αιώνα, ο χριστιανός θεολόγος Επίσκοπος Σεβηριανός των Γαβάλων της Συρίας, εξήγησε γιατί ο Θεός είχε τοποθετήσει τον Κήπο της Εδέμ στα ανατολικά:

Για να κάνει [τον άνθρωπο] να καταλάβει ότι, όπως το φως του ουρανού κινείται προς τη Δύση, έτσι και η ανθρώπινη φυλή σπεύδει προς το θάνατο.²²

Δεν προξενεί έκπληξη το γεγονός ότι στην Κίνα, μια χώρα με τεράστιες εκτάσεις προς τα δυτικά της, βρίσκουμε την παλαιότερη κληρονομιά ανακάλυψης και ερμηνείας αυτών των μακρινών οριζόντων. Οι αφηγήσεις «Παραδόσεων σχετικών με τις Δυτικές Χώρες» έγιναν ένα τακτικό τμήμα της ιστορίας των δυναστειών από τον πέμπτο αιώνα μ.Χ. Από τις πρώτες αφηγήσεις των εξερευνησεων προς τα δυτικά ως τη Συρία, μέχρι και τις περιγραφές της σύγχρονης Δύσης, μπορεί κανείς να εντοπίσει μια συνεχή παράδοση κινεζικών σχολίων για τις εξωτικές χώρες του δύνοντος ηλίου. Από αυτές τις πρώιμες αφηγήσεις βρίσκουμε περιγραφές ενός άλλου Μέσου Βασιλείου όπου,

οι άνθρωποι είναι ψηλοί και δίκαιοι στις συναλλαγές τους, σαν τους Χαν [τους Κινέζους], αλλά φορούν ξενική ενδυμασία. Ονομάζουν τη χώρα τους ένα άλλο «Μέσο Βασίλειο» [Μεσόγειος;]... δυτικά από αυτά υπάρχει ο Χέι-σι [μαύρος ή σκούρος ποταμός] που λέγεται ότι είναι το δυτικό άκρο του κόσμου.²³

Η αντίληψη ότι το φως και η ζωή ανατέλλουν στην Ανατολή και δύουν στη Δύση φαίνεται να είναι μια καθολική μορφή ανθρώπινου προσανατολισμού. Όμως, ακόμη και αυτές οι βασικές ιδέες υφίστανται αλλαγές καθώς εμφανίζονται νέες γεωπολιτικές πραγματικότητες.